

András Deák*

Vengrijos tarptautinių santykių institutas

„Vengrų šokiai“ – Viktoro Orbáno revoliucijos ištakos ir ateitis

Naujai išrinktos 2010 m. *Fidesz* vyriausybės ištakos ir iššūkiai iš esmės buvo tokie patys: socialinė ir ekonominė krizė, į kurią reikėjo atitinkamai reaguoti. Tačiau Viktoras Orbánas turėjo dar ir ilgalaikį, nuosaikiai radikalų siekį – parengti naują politinę areną, kur konservatoriškoji jo stovykla turėtų institucinį pranašumą, kur politinė infrastruktūra būtų labiau palanki jiems negu kitiems. Jis pradėjo precedento Vidurio ir Rytų Europoje nuo 1990 m. neturinčią konstitucinę pertvarką ir iki 2011 m. pabaigos naujoji sistema buvo iš esmės sukurta. Tačiau politiniame fronte vyriausybė tik iš dalies pateisino gyventojų lūkesčius, o ekonomikos srityje jai akivaizdžiai nepavyko. Tokiu būdu apatija šalyje pasiekė beprecedentį lygį ir *Fidesz* vyriausybei nepavyko suteikti naujajai tvarkai tvirto socialinio pagrindo.

Įvadas

Parlamento rinkimuose, įvykusiųose 2010 m. balandžio mėn., konservatoriškoji *Fidesz – Vengrų pilietinė sąjunga* surinko 53 % rinkėjų balsų ir laimėjo dviejų trečdalių mandatų daugumą. Tuoj pat po pirmojo rinkimų turo, partijos lyderis Viktoras Orbánas apibūdino pergalę kaip „revoliuciją rinkimų kabinose“, pasiųsdamas stiprų signalą, kad jo vyriausybė panaudos savo konstitucinę daugumą gana plačiai¹. Nuo tada, naujoji vyriausybė dramatiškai pakeitė „senąją Respubliką“. Dėl antiliberalsios Viktoro Orbáno pakraipos visi pagrindiniai įstatymai buvo perrašyti, taip pat ir pati konstitucija; buvo pradėta nauja „neortodoksinė“ ekonominė politika, pagrįsta tokiomis priemonėmis kaip priverstinė privačių pensijų fondų nacionalizacija ir per didelis tarptautinių kompanijų kai kuriuose parinktuose sektoriuose apmokestinimas; tauta buvo vėl simboliškai suvienyta, suteikiant pilietybės ir balsavimo teisę visiems vengrams, gyvenantiems užsienyje; užsienio politikos akcentai buvo lydimi šūkio „Rytų vėjai“ ir palydėti retorikos apie „Vakarų nuosmukį“.

* *Dr. András Deák* yra Vengrijos tarptautinių santykių instituto mokslinis bendradarbis, Adresas korespondencijai: Bérc utca 13-15, H-1016 Budapest, Vengrija; tel +36-279-5700, faksas +36-279-5701; el.paštas: a.deak@hiiia.hu.

¹ „Revolution in the Polling Booths“, http://Orbánvictor.hu/in_english_article/revolution_in_the_polling_booths. Žiūrėta: 2012.09.07.

Suprantama, šitie didžiuliai pokyčiai sukėlė kritiką visame Vakarų pasaulyje. Vengrijos dviejų trečdalių parlamentinei daugumai neegzistavo jokie teisiniai barjerai, kadangi 1989 m. Respublikos įkūrėjai negalėjo įsivaizduoti situacijos, kai viena politinė jėga gali laimėti tokią pribloškiančią paramą. Neribota valdžia ir didelės *Fidesz* elektorato dalies noras suformuoti naują konstitucinę sandarą automatiškai kėlė didelę grėsmę demokratiniam šalies įvaizdžiui. Kaip taikliai pažymėjo Kai-Olaf Lang, skirtingai nuo vidaus politikos, ryšiuose su Vakarais dviejų trečdalių dauguma buvo labai didelis kliuvinys². Tas faktas, kad *Fidesz* vyriausybė naudojo savo naujuosius įgaliojimus taip plačiai, visais atvejais išimtinai savo interesams tenkinti, pusiau autoritariniu būdu, pateisino daugumą iš tų pradinių nuogastavimų. Nežiūrint to ir, dar svarbiau, ateities požiūriu, vidaus atsakas taip pat atrodo esąs neigiamas. Pagal viešosios nuomonės apklausas, per du metus *Fidesz* neteko daugiau negu pusės 2010 m. už juos balsavusiųjų³. Konservatorių stovykla pasiekė žemiausią beprecedentį lygį nuo 1998 m. Viena iš priežasčių buvo tai, kad Viktoras Orbánas kampanijos metu nepaviešino savo „revoliucinės“ programos tam, kad maksimaliai padidintų jos rėmimą. Jo revoliucija, užklupusi daugelį balsavusiųjų už *Fidesz* ir norėjusių tam tikro „grįžimo į normalią padėtį“, buvo jiems netikėta. Nežiūrint to, atrodo, kad *Fidesz* nepavyksta užsitikrinti triuškinamos paramos vykdomai politikai ir jai vis dar tenka įrodinėti, kad naujoji tvarka remiasi konsensusu (vieningu sutarimu) pagrįstu ar bent jau masiniu socialiniu pagrindu.

1. „1989 m. Respublikos“ krizė ir šalies istoriniai modeliai

Vengrija pateko į politinę krizę dar gerokai prieš 2010 m. Gyventojai buvo nepatenkinti dauguma politinių partijų, institucijų ir apskritai esama politine tvarka. 2010 m. rinkimai pasirodė esantys lemiami⁴ įvedant naujus parametrus partijos politikoje. Dvi partijos, liberalusis Laisvųjų demokratų aljansas ir nuosaikūs konservatoriškasis Vengrijos demokratinis forumas, kurios suvaidino dominuojantį vaidmenį pereinamaisiais 1990 m. ir nuo tada

² Paskaita CEU, CENS, 2011 m. balandžio 5 d.

³ Pasak Medián, parama partijai sumažėjo nuo 50 % 2010 m. gegužės mėn, iki 22 % 2012 m. gegužės mėn. Pagal Ipsos, nuo 42 % iki 16 %, pagal Tarki nuo 45 % iki 16 %. Internetu: http://torokgaborelemez.blog.hu/2012/06/06/459_fej_iras, Žiūrėta: 2012-09-03.

⁴ Pagal klasifikaciją iš Evans, G.–Norris, P. ed., *Critical Elections. British Parties and voters in long-term perspective*. London, Sage, 1999.

nuolatos atstovaujamos visuose parlamentuose, praktiškai išnyko. *Vengrijos socialistų partija*, būdama kairiąja Vengrijos politikos kolona nuo 1994 m., sudariusi daugumą (koalicijoje su liberalais) tris kadencijas (1994–1998, 2002–2010), surinko tik 15,28 % mandatų. Kita vertus, dešiniojo sparno radikalią partiją, *Jobbik*, pasinaudodama savo kovinga, nukreipta prieš romus retorika, sugebėjo stulbinamai laimėti 12,18 % vietų. Nauja įkurta žaliųjų ir liberalų partija „*Politika gali būti kitokia*“ taip pat galėjo sudaryti mažytę savo frakciją. Žvelgiant į beveik nepakitusį nuo 2000 m. partijų spektrą, šios permainos labai ryškiai demonstruoja, kad Vengrijos visuomenė labai nepasitikėjo savo politine klase. Atitinkamai, Orbáno pažadas viską pakeisti į gerąją pusę ir jo viltis gauti pritarimą dėl savo antiliberalsios pakraipos, buvo labai gerai suplanuoti. „1989 m. Respublikos“ krizė buvo daugialypė ir tam tikru mastu atkartojosi kai kuriuos praeities modelius. Šiuo požiūriu verta paminėti tris pagrindinius veiksnius: 1) konsensualios politikos koncepciją, 2) „guliašinio kapitalizmo“ lūkesčius visuomenėje ir 3) pasikeitęs požiūris į Vakarus ir rinkos ekonomiką.

Pradėkime nuo konsensualios politikos koncepcijos. Pasak András Bozókio⁵, 1989 m. Respublikos įkūrėjai giliai įtvirtino konstitucinę tvarką. Didelis skaičius pagrindinių įstatymų atsidūrė už „konstitucinės daugumos barjero“. Dar daugiau, Vengrijos Konstitucinis Teismas vykdė plačiausią veiklą tarp atitinkamų teismų visose buvusiose komunistinėse valstybėse, tapdamas daliniu veikėju politiniame procese. Vykdomosios valdžios įgaliojimai buvo ribojami daugeliu konstitucinių įstatymų ir plačia jų interpretacija, dalijantis vyriausybės atsakomybę su opozicija. Tuo pačiu metu, šie įkūrėjai sudarė stiprią vyriausybę, kurios opozicija praktiškai negali nuversti. Visa tai pagimdė akivaizdų prieštaravimą tarp vyriausybės sugebėjimo išlikti politikoje ir jos teisinių sugebėjimų spręsti didelio masto problemas. Egzistavo esminis neatitikimas tarp aiškiai matomo Vengrijos politikos stabilumo – visos po 1990 m. išrinktos vyriausybės išliko valdžioje visą savo kadenciją – ir jų valdymo efektyvumo, jų galimybės pasiekti didesnių laimėjimų ir sugebėjimo toliau vykdyti reformas.

Teisinė stiprių vykdomųjų įgaliojimų, palyginus su opozicijos ribojamais konstituciniais įgaliojimais, formuluotė parlamentinėje Vengrijos istorijoje buvo labai nepatikima⁶. 1867 m. susitaikymas su Austrija buvo grindžiamas stiprios valdančiosios partijos, ginančios dualistinę tvarką nuo palankios nepriklausomybei opozicijos ir gyventojų, koncepcija. Pasinaudodamas

⁵ András Bozóki, „Autoritare Versuchung – Die Krise der ungarische Demokratie“, *Osteuropa*, 2011/12, p. 65–87.

⁶ Csizmadia E.: „A magyar pártfejlődés történelmi perspektívában: új hipotézisek“, *Politikatudományi Szemle*, 2009/4, p. 7–33.

konstitucijos garantija kaip paskutine galimybe, valdovas Pranciškus Juozapas I turėjo teisę įsikišti, kaip ir atsitiko opozicijai laimėjus 1905 m. rinkimus. Vengrija taip pat turėjo stiprią valdžios partiją tarpukario laikotarpiu, o gubernatoriaus Horthy vaidmuo dar labiau sustiprėjo, išaugus dešiniojo sparno radikaliai spaudimui 1930-ųjų metų pradžioje. Kita vertus, šios sistemos pasirodė esančios nelanksčios, neprisitaikančios ir galų gale neteko socialinės paramos. Nenuostabu, kad balsavimo teisę turinčiųjų skaičius prieš pirmąjį pasaulinį karą Europoje buvo vienas iš žemiausių (apie 6 % gyventojų), o Horthy režimas teisėtuose rinkimuose tarp daugiapartinės sistemos Europoje buvo žemiausias 1926–1930 metais (maždaug 27 % gyventojų turėjo balsavimo teisę, bet 80 % balsų buvo surinkta atvirame balsavime kaimo vietovėse)⁷. Veikianti abiejų laikotarpių konstitucinė sandara ir dominuojančios partijos valdymas nesiderino su platesnėmis rinkimų teisėmis. Nors naujosios tvarkos populiarumas buvo santykinai didelis 1989 m., šie paveldėti konstituciniai stabdžiai išliko jų naujoje sistemoje. Jos kūrėjai galvojo, kad šie stabdžiai funkcionuos kaip kontrolės ir pusiausvyros priemonės naujoje aplinkoje. Tuo pačiu metu, visa sistema pasirodė nemokanti prisitaikyti ir palaipsniui prarado populiarumą.

Stabilių vyriausybių ribotų įgaliojimų sistema veikė santykinai veiksmingai 1990-aisiais. Politinė sandara buvo fragmentinė; *ad hoc* koalicijų formavimo praktika, siekiant tam tikrų modifikacijų, buvo įgyvendinama. Suprantama, pastovios konstitucinio pobūdžio aklavietės leido palaipsniui atsirasti partokratijai – sistemai, kurioje politinis lojalumas reiškė daug daugiau negu profesionalumas. Blogiausias atvejis – žiniasklaidos reguliavimas, bet laikui bėgant kitos, pradžioje nepriklausomos institucijos, buvo iš pradžių politizuotos, o vėliau paverstos tiesiog partijos politikos priedėliais. Tačiau, net ši partokratinė sistema funkcionavo santykinai efektyviai tol, kol partijos gebėdavo rasti kompromisą.

Tačiau, baigiantis 1990-iesiems partijų sandara tapo labiau centruota, o politinė konkurencija tarp dviejų didžiųjų jėgų – Socialistų partijos ir konservatoriškosios *Fidesz* partijos – padarė tolesnę pažangą neįmanomą. Dvipartiškumas privertė daug inovacijų atsidurti aklavietėje ir apnuodijo visuomenės nuotaikas. Ypač po 2006 m. rinkimų ir Ferencas Gyurcsány'as „melagingos kalbos“⁸, tolesnės konstitucinės modifikacijos tapo neįmanomos. Todėl vyriausybė nebegalėjo veiksmingai spręsti daugelio socialinių problemų:

⁷ Romsics I., *Magyarország története a XX. Században*, Budapest: Osiris, 1999, p. 222.

⁸ Vadinamoje Őszöd kalboje Ministras pirmininkas Ferencas Gyurcsány'as uždaramė partijos susirinkime pripažino, kad kampanijos metu jie sistemingai melavo apie šalies ekonominę situaciją. Kalba buvo įrašyta ir vėliau pavesinta. Tai sukėlė daug rimtų antivyriausybinių riaušių Budapešte.

tokie klausimai, kaip partijų finansai, antikorupciniai įstatymai, svarbios ekonominės reformos, rinkimų įstatymas ar administravimo reformos, visi buvo konstituciškai suvaržyti. Vienintelės išlygos buvo klausimai, susiję su NATO ir ES naryste, kur abi didžiosios partijos laikėsi būtino ir minimalaus bendradarbiavimo. Suprantama, daug žmonių iš abiejų stovyklų galvojo, kad problemos paprasčiausiai kyla ne dėl vyriausybės, bet dėl pačios sistemos.

O dabar apie „*guliašinio kapitalizmo*“ lūkesčius visuomenėje. 1960-ųjų pabaigoje Vengrija įtvirtino palyginti nuosaikų režimą komunistiniame bloke. Išlaikydama politinį monopolį, vyriausybė sąmoningai bandė įgyti masių lojalumą, bet ne engti jas. Todėl vidutinis pragyvenimo lygis buvo aukštesnis nei kitose bloko šalyse, žmonėms buvo leidžiama kartą per metus keliauti į Vakarų (paprastai į Austriją), o mažos privačios įmonės buvo apleičiamos. Tai buvo apibūdinama terminu „guliašinis komunizmas“. Žmonės buvo skatinami gerinti savo pragyvenimo lygį, o politiką palikti partijai. Dažnai buvo cituojami Zsigmondo Móríczo, žymaus Vengrų rašytojo žodžiai: „Nesirūpink politika, statykis namą.“

Visa tai tapo svarbu dviem požiūriais. Pirma, vengrai tradiciškai bandė reaguoti į savo žemėjantį pragyvenimo lygį daugiau individualiai, o ne kolektyviai. Šis pereinamasis laikotarpis Vengrijoje buvo iš esmės elitarinis, technokratinis procesas, be didelių masinių protestų, skirtingai nuo Lenkijos ir Baltijos valstybių. Žmonės buvo ištraukę daugiau į savo asmeninius darbus, o ne protestus. „Gatvė“ kaip politinė arena buvo atrasta *Fidesz* partijos tik 2002 m. Iki tol, net didžiausios demonstracijos vargu ar viršydavo 100 tūkstančių žmonių, dažniausiai daug mažiau. Suprantama, tokioje aplinkoje buvo lengviau tikėti gandas, kad pereinamąjį laikotarpį „pavogė“ komunistinis elitas arba technokratinė inteligentija.

Antra, pagrindiniai pereinamojo laikotarpio lūkesčiai buvo daugiau ekonominiai, o ne politiniai. Žmonės norėjo gerovės daug labiau negu laisvės. Šitie lūkesčiai labai derėjo prie ankstyvųjų vilčių, kad pereinamasis laikotarpis bus sklandus ir kapitalistiniai Vakarai bus pasivyti santykinai greitai. Žmonės tikėjo, kad jie gali ir toliau gyventi kaip anksčiau, nežymios reformos 1980-aisiais būtų beveik pakankamos ir valstybė galėtų išlaikyti savo pakankamą socialinį vaidmenį šalyje, kuri buvo dramatiškai išsiskolinusi jau Kádáro valdymo metu. Nenuostabu, kad šių „guliašinio kapitalizmo“ nuostatų kontekste, pagal lyginamąsias Vyšegrado viešosios nuomonės apklausas, vengrai buvo labiausiai nusivylę naująja sistema jau 1990-ųjų pabaigoje. 2000 m. tik 54 % respondentų manė, kad verta pakeisti sistemą, lyginant su 64

% Čekijoje ir 75 % Lenkijoje⁹. Dar vienas gilios nostalgijos komunistiniam Kádáro režimui požymis yra tas faktas, kad 2011 m. 18–24 metų amžiaus grupėje, 61 % respondentų charakterizavo Jánosą Kádárą kaip teigiamą ar neutralią asmenybę¹⁰.

Ekonominis populizmas yra natūralus tokioje aplinkoje. Ir 2002, ir 2006 m. politinių kampanijų pagrindinis akcentas buvo besaikiai socialiniai pažadai. Medgyessy'io ministrų kabinetas (2002–2004 m.) propagavo finansinį augimą su šūkiu „pereinamasis gerovės laikotarpis“, darydami užuominą, kad sunkumų era baigiasi ir žadėdami, įstojus į ES, greitai prisivyti Vakarų Europą. Nusivylimas, kartu su 2006 m. Ferenco Gyurcsány'io „melaginga kalba“, kurioje visa tai buvo traktuojama kaip klaida ir melas, suvaidino lemiamą vaidmenį subyrant socialistų elektoratui. Gyventojai jau buvo persisotinę technokratiškas reformų, nuolatinėmis taupymo priemonėmis be jokios aiškesnės perspektyvos. 2008 m. krizė prasidėjo tuo metu, kai gyventojai jau buvo blogai nusiteikę ir rodė aiškius nuovargio nuo reformų požymius. Viktoras Orbánas tapo paskutine „ko nors kitokio“ viltimi, nors lūkesčiai buvo ypač skirtingi ir visiškai nesiderinantys tarpusavyje. *Fidesz* partija sėkmingai sujungė socialinį paternalizmą su pažadu smarkiai sumažinti mokesčius ir laikytis orientacijos į rinką, tuo maksimaliai padidindama balsuojančiųjų skaičių rinkimuose, bet vėliau tuo sukeldama sau didelį galvos skausmą.

Galiausiai, aptarkime, kaip dabar pasikeitė vengrų požiūris į Vakarų ir rinkos ekonomiką. Nuomonės dėl stojimo į ES ir NATO nestokojo paramos per visą dešimtąjį dvidešimto amžiaus dešimtmetį. Skirtingai nuo Lenkijos ir Čekijos čia nesusiformavo jokie svarbesni politiniai judėjimai, nukreipti prieš integracijos procesą. Tik 20–25 % gyventojų buvo skeptiškai nusiteikę dėl pasekmių ir turėjo tam tikrų abejonių, bet netgi dešiniojo sparno radikalai nesistengė pareikšti savo nuomonės dėl ES reikalų. Pirmojo šio amžiaus dešimtmečio viduryje viskas pradėjo greitai keistis. Respondentų, kurie manė, kad įstojimas į ES buvo naudingas, dalis per 2001–2009 m. nukrito nuo 71 % iki mažiau negu 40 %. Skaičius, laikusiųjų ES netinkamu pasirinkimu, per tą patį laikotarpį, padidėjo nuo 7 % iki 22 %. Dėl to šie Vengrijos rodikliai tapo vieni iš blogiausių Bendrijoje, palyginti su tradiciškai euroskeptiška britų visuomenės nuomone¹¹. Dabar praėjus skepticizmas virto atvirai priešišku

⁹ Csizér K., „A rendszerváltás megítélése három visegrádi országbán“, <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a859.pdf>, 2012-09-03.

¹⁰ Gyárfášová O., „Do we know each other? Viešosios nuomonės apžvalgos apie istorinę atmintį V4 šalyse“, <http://www.visegradgroup.eu/documents/essays-articles>, 2012-09-03.

¹¹ Göncz B., „Az Európai Unió megítélése Magyarországon“, http://phd.lib.uni-corvinus.hu/542/1/goncz_borbala.pdf, 2012-09-18.

požiūriu, kai nacionaliniai ir Europos interesai turi tendenciją vis labiau ir labiau skirtis. Taip pat verta paminėti, kad nors Vengrijoje ir nebuvo didesnio antieuropinio judėjimo, o parama dėl Vakarų integracijai buvo palyginti plati, ji nebuvo stipri. Nebuvo nei labai stiprių judėjimų remiančių įstojimą, nei atitinkamo pilietinės visuomenės tinklo; daugeliui vengrų įstojimas į abi organizacijas buvo greičiau naudingas žingsnis nei normatyvus pasirinkimas.

Vengrijos Karalystės skilimas po Pirmojo pasaulinio karo ir dviejų trečdalių šalies teritorijos praradimas dažnai yra istorinis atskaitos taškas palyginti nestabilioms Vengrijos provakarietiškoms nuostatoms. Iš tikrųjų, Trianono taikos sutartis didžiulės daugumos gyventojų vis dar suvokiama, kaip nepateisinama ir neteisinga. Vyraujanti tendencija pateikti konservatoriškąją istorinę traktuotę rodo, kad didelė kaltės dalis tenka Vakarų valstybių *realpolitik*. Kol dauguma regiono šalių buvo porą metų pilnos entuziazmo 1920-aisiais dėl savo atgauto suvereniteto, kurį garantavo didžiosios Vakarų valstybės, Vengrijai po metų nuo Pirmojo pasaulinio karo buvo pilni neviltingos ir antivakarietiškų sentimentų. Nežiūrint to, būtų teisingiau sakyti, kad vengrai vargiai atsimesna bent vieną epizodą, kuriame Vakarų valstybių vaidmuo būtų teigiamas, ypač XX amžiuje. Būdinga tai, kad, skirtingai nuo kitų Vyšegrado šalių, Vengrijoje nėra stipraus proatlantinio judėjimo. Tam tikra dalis euroskepticizmo Čekijoje ar Baltijos valstybėse kyla dėl proatlantiškos orientacijos, o daugumai vengrų Jungtinės Valstijos yra labiau neutralus dalykas, jei ne ramybės drumstėjas.

Remiantį rinką požiūrį taip pat temdo paternalistiniai ir populistiniai samprotavimai. Socialinis ir etnis susiskaldymas XIX amžiaus modernizacijos metu Vengrijoje buvo labai didelis. Viena vertus, Vengrija 1867 m. turėjo daug smulkiosios aristokratijos, kuri užėmė daugumą Vengrijos valstybės politinių ir administracinių postų, sudarydama dualistinį valdymą. Šiai, visų pirma, už nepriklausomybę pasisakančiai stovyklai, pagrindinis loginis 1867 m. kompromiso su Viena pagrindas buvo ekonominis. Skirtingai nei Lenkijoje, ši socialinė klasė buvo iš esmės išgelbėta nuo bankroto ir socialinio statuso praradimo, kadangi tais metais ji užėmė biurokratinius postus dalinai atkurtoje Vengrijos valstybėje. Kita vertus, ši istorinė vidurinioji klasė nesugebėjo prisijungti prie ekonominio XIX amžiaus pabaigos pakilimo. Vadovybė Vengrijos kapitalizmo laiku buvo suformuota iš išimtinai žydų ir vokiečių kilmės piliečių. Pokyčių metu, etnis pasiskirstymas buvo labai poliarizuotas. Dar daugiau, situacija liko beveik nepakitusi iki 1944–1947 m., kai visos šios klasės buvo sunaikintos ir deportuotos iš šalies. Nors modernizacija ir turėjo etninę koloritą visoje Vidurio Europoje, Vengrijos atvejis buvo labiausiai išskirtinis visais požiūriais. Skirtingai nuo Vokietijos, Čekijos ar netgi

Lenkijos, sunku surasti vengrų kilmės magnatų ar ministrų vyriausybėje, kurie tarpukariu nebūtų kilę iš nekilmingų ar nebiurokratų sluoksnių. Tai buvo gana palanki dirva atsirasti antikapitalistinėms pažiūroms.

Dėl to ideologinių stovyklų politinių ir ekonominių „vertybių paketai“ tam tikru mastu skyrėsi nuo įprastos Vidurio Europos struktūros. Pokomunistinė kairioji pusė galėjo išlaikyti didelę dalį savo Vakarų modernizacijos monopolio, įtvirtinti palankų rinkai ir Vakarams palikimą, susijusį su nuosaikiomis reformomis Kádáro valdymo laikotarpiu, o konservatoriškasis elektoratas buvo labai susiskaldęs pagal savo požiūrį į kapitalizmą ar Vakarus. Nieko stebėtino, kad būtent socialistų partija vykdė agresyvią privatizacijos kampaniją Vakarų kompanijų atžvilgiu, siekdama sušvelninti griežtų taupymo priemonių pasekmes aštrios, konservatoriškosios 1990-ųjų metų kritikos fone. Būtent kairieji pirmieji pasisakė už integraciją su Vakarais; o *Fidesz* partija, nors ir palaikydama, užėmė gana atsargią poziciją. Nors kitose Vyšegrado šalyse pagrindiniai dešiniųjų judėjimai dažnai laikėsi stiprios prokapitalistinės, provakarietiškos pozicijos, kaip buvo Dzurindos, Topolaneko ir Tusko vyriausybių atvejais, *Fidesz* partijai Vengrijoje buvo sunku užimti panašią centro poziciją. Iš dalies dėl vadovaujančio socialistinio reformizmo vaidmens, iš dalies dėl paternalistinio radikaliai konservatoriškojo elektorato, centro ir konservatoriškųjų jėgų kelias Vengrijoje buvo daug siauresnis. Viktoras Orbánas, pagrįsdamas savo konservatoriškąsias suvienijimo pastangas, pirmenybę teikė identiteto klausimams, tokiems kaip religija, tautiškumas, antikomunizmas, bet ne problemoms, susijusioms su ekonomika ar orientacija į užsienį. Užsienio ir ekonominė politika buvo labiausiai nevienalytiškai suvokiamos sąvokos, silpnosios dešiniojo flango pusės. Dėl to, po 2010 m. *Fidesz* partija susidūrė su dauguma sunkumų šiuose dviejuose frontuose.

2. Viktoro Orbáno veikla – konservatoriškoji revoliucija

Prieš 2010 m. rinkimus lūkesčiai dėl *Fidesz* vyriausybės buvo labai įvairūs. Prisiminimai apie pirmąją Orbáno vyriausybę (1998–2002), kaip pasisakančią už rinką, nuosaikią konservatorišką jėgą, panašią į Donaldo Tusko kabinetą Lenkijoje ar Mikulášo Dzurindos vadovaujamą Slovakijoje išliko daugelio atmintyje. Vis dėlto, didžioji partijos elektorato dalis norėjo radikalių sisteminių pokyčių, daugeliu atvejų politinėje ekonominėje sistemoje, o konkurencija, siekiant „būti radikaliai“ kairiajame bloke stipriai išaugo. *Fidesz* prarado savo ilgai išlaikytas monopolio pozicijas dešiniajame sparne,

o radikaloji *Jobbik* partija patyrė didžiausią nuo 1990 m. politinį proveržį Europos parlamentiniuose rinkimuose 2009 m.¹² Kita vertus, per ilgus buvimo opozicijoje metus, tarp 2002 ir 2010 m., Viktoras Orbánas susikūrė charizmatiško ir konservatoriško lyderio reputaciją. Skirtingai nuo pirmosios savo vyriausybės kadencijos, kai *Fidesz* funkcionavo palyginti kolektyviniu pagrindu, iki 2010 m. Viktoras Orbánas pavertė savo partiją labai centralizuotu politiniu instrumentu, pagrįstu jo asmeniniu autoritetu ir populiarumu. Be abejonės, jo politinė veikla buvo ypač stulbinanti, kadangi jis pajėgė išgyventi du žeminančius pralaimėjimus rinkimuose (netgi tris, jeigu pridėsime 1994 m. fiasko) ir po 20 savo karjeros Vengrijos politikoje metų sugebėjo grįžti su pokyčių pažadais. Tai suteikė jam neribotą veiksmų laisvę; jo sprendimai buvo retai partijoje viešai kritikuojami, o konservatoriškasis elektorato branduolys buvo lojalus asmeniškai jam, bet ne partijai ar kam nors kitam.

Nepaisant to, tai buvo beveik pirmieji rinkimai pasikeitus režimui, kai pergalė buvo neabejotina, o galimybė pasiekti dviejų trečdalių daugumą, ir tuo pačiu vykdyti pagrindinius pokyčius buvo užtikrinta. Vargu ar šiandien kyla abejonų, kad Viktoras Orbánas turėjo generalinį konstitucinio šalies pertvarkymo planą, nepaviešintą kampanijos metu. Orbáno strategija nebuvo *ad hoc* reakcija į paveldėtą situaciją, bet veiksmų planas, sąmoningai rengiamas ilgais buvimo opozicijoje metais. Iš dalies laikantis Andrásio Bozókio klasifikacijos¹³, gali būti išskirti keturi pagrindiniai naujosios Orbáno politikos aspektai: (1) tautos suvienijimas; (2) centro politinės jėgos arenos koncepcija ir elito pasikeitimas; (3) neortodoksinė ekonominė politika; (4) „perbalansuota“ užsienio politika.

Tautinės vienybės klausimas buvo svarbus Orbánui tiek užsienio tiek vidaus politikos požiūriu. Vienas iš pirmųjų vyriausybės veiksmų buvo suteikti pilietybę visiems etniniams vengrams užsienyje. Vengrų mažumų užsienyje klausimas nebuvo naujas Vengrijos užsienio politikoje, tam tikros rūšies Trianono taikos sutarties dramatos palikimas. Opozicijoje *Fidesz* pasidarė supaprastintų reikalavimų pilietybei šalininke, nors iniciatyva patyrė žeminantį pralaimėjimą nacionalinio referendumo metu 2004 m.¹⁴. Nors šis žingsnis nebuvo atsietas nuo pastangų maksimaliai padidinti balsų skaičių ir nuo vilties,

¹² Róna D.; Karácsony G., „A Jobbik titka – A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól”, *Politikatudományi Szemle (Review of Political Science)* 2010/1, p. 31–63.

¹³ Bozóki A., „Autoritare Versuchung – Die Krise der ungarische Demokratie”, *Osteuropa*, 2011/12. p. 65–87.

¹⁴ Tikslai 1,5 mln. žmonių, 19,35 % visų rinkimų teisę turinčiųjų rėmė dvigubą pilietybę 2004 m. Dar daugiau, ši idėja vos gavo santykinę daugumą, net esant ypač negausiam dalyvavusių rinkimuose skaičiui.

kad užsienio vengrai pirmiausia yra konservatoriški,¹⁵ šis simbolinis žingsnis buvo pačiame Orbáno nacionalistinės dienotvarkės centre. Kartu su kitomis priemonėmis, tokiomis kaip Trianono gedulo dienos įvedimas, šis simbolinis gestas buvo vienas iš svarbesnių pažadų, kurie turėjo būti vykdomi nepaisant įtampos su kaimyninėmis šalimis.

Tuo pačiu metu *Fidesz* praktiškai paskelbė karą atitinkamoms Vengrijos partijoms kaimyninėse šalyse. Pagal pusiau oficialią retoriką vengrų partijų – RMDSZ Rumunijoje ar *Most* Slovakijoje – vadovybės tapo senosios nomenklatūros atstovėmis, o *Fidesz* bandė įsteigti naujas įgaliojusias partijas tarp gyventojų mažumų. Budapeštas teikė išimtinę finansinę ir žiniasklaidos paramą šiems naujiems dariniams. Tai sukėlė didelį skilimą tarp palaikančiųjų *Fidesz* ir vietinių mažumų organizacijų ir tuo pačiu susiskaldymą Vengrijoje. Panašios organizacijos veikia Slovakijoje (*Most* ir MKP), Ukrainoje ir Serbijoje, o Rumunijoje pasikeitus elitui, jos patyrė žeminantį pralaimėjimą vietiniuose 2012 m. rinkimuose. Nežiūrint supaprastintų reikalavimų pilietybei, atrodo, kad užsienio vengrų požiūris į *Fidesz* yra labai kontraversiškas.

Vidaus politikoje „tautinio bendradarbiavimo“ sąvoka buvo pradėta naudoti kaip alternatyva esamai liberaliajai demokratijai. „Nacionalinio bendradarbiavimo“ sistemos deklaracija¹⁶ buvo parlamento priimta ir iškabinta visuose viešuose pastatuose. Šis dokumentas buvo universalus atskaitos taškas revoliucinei politinei veiklai, pabrėžė vyriausybės pasiryžimą tarnauti visiems tautos nariams ir įrodė jos plebėjišką prigimtį. Ši koncepcija buvo dar labiau įtvirtinta, nes jos tekstas buvo įtrauktas ir į naująją, 2011 metais patvirtintą, konstituciją.

Centro politinės jėgos arenos koncepcija buvo pirmą kartą paminėta metinėje Viktoro Orbáno kalboje 2009 m. rugsėjo mėnesį¹⁷. Esminė jos žinia buvo ta, kad *Fidesz* partija turi įveikti kairįjį-dešinįjį dualizmą ir neoliberaliąją paskutiniųjų dvidešimties metų praeitį. Konservatoriškoji stovykla gali tapti pagrindine valdančiąja tautos jėga artimiausius 15–20 metų, jei ji galės įtvirtinti naują valdymo principą ir iš tikrųjų ims spręsti tautos problemas. Ši koncepcija buvo svarbi, kadangi ji apibūdino esamą konstitucinę tvarką kaip

¹⁵ Kaip István Mikola, *Fidesz* kandidatas į Ministro pirmininko pavaduotojus paskelbė 2006 m. kampanijos metu: „Jei mes galėtume suteikti pilietybę 5 mln. vengrų užsienyje ir jie turėtų teisę balsuoti, viskas šioje šalyje būtų nuspręsta 20 metų į priekį. Žr. <http://www.youtube.com/watch?v=y02DePqnDOU>, 2012-09-11.

¹⁶ Political Declaration of 1 of 2010 (16 June) of the Hungarian National Assembly on National Cooperation, http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/1EC78EE5-8A4B-499C-9BE5-E5FD5DC2C0A1/0/Political_Declaration.pdf, 2012-09-13.

¹⁷ 2010 m. vasario mėn. jis detaliau išdėstė šią koncepciją: www.utolag.com/Orbán_megorizni.htm, 2012-09-10.

„neoliberalią“ ir nurodė sisteminių pokyčių būtinybę nors ir nepateikė detalių. Daugelis politinių komentatorių neteisingai interpretavo tai kaip bandymą užimti centro poziciją tarp dešiniojo sparno radikalų ir kairiojo elektorato¹⁸. Tačiau, tai greičiau buvo apeliavimas į netechnokratinį politinį valdymo būdą, tam tikrą tautos demokratiją, kur dominuojančiai partijai vadovautų ministras pirmininkas. Ir rinkimai, ir demokratinės laisvės turėjo būti išlaikytos, nors esamos sąlygos ir teisiniai pagrindai buvo apibūdinami kaip „neoliberalūs“ ir turėjo atitinkamai būti pakeisti labiau priimtinais konservatorių partijos režimui.

Ši koncepcija buvo tiesiausias nors vis dar labai miglotas atskaitos taškas *Fidesz* partijos priešrinkiminėje transformacijos darbotvarkėje. Ji labai gerai sprendė problemas, susijusias su visuomenės nepasitenkinimu esama demokratijos forma, ir pasiūlė kažką kita. Rinkimuose laimėjusi konstitucinę daugumą, vyriausybė pradėjo ypač skubią įstatymų leidimo kampaniją, siekdama sukurti įstatyminę aplinką, palankią centro politinės jėgos ambicijoms. Iki 2012 m. pradžios parlamentas priėmė 365 naujus įstatymus (vidutiniškai po vieną kas pusantros dienos įskaitant šventes), taip pat ir naująją konstituciją ir visus 25 konstitucinius įstatymus. Didelė dalis šių įstatymų buvo visai nauji teisiniai aktai, bet ne smulkios pataisos. Tai buvo precedento neturintis įstatymų leidimo cunamis, nelygintinas net su ankstyvuoju pereinamuoju laikotarpiu. Būtų sunku išvardyti visus šios transformacijos etapus, kuriuos iš esmės simbolizuoja naujoji konstitucija. Labai svarbios priemonės buvo priimamos išimtinai vienašališkai; jokiai kitai partijai už jas nebalsuojant. Aš nurodysiu tik keletą iš svarbiausių šio konstitucinio „*blitzkrieg*“ sričių:

- Naujasis žiniasklaidos įstatymas, kuris išplečia reguliavimo iš centro jurisdikciją ir suteikia jai didelius įgaliojimus. Teoriškai naujoji valdžia gali vienašališkai paskirti neproporcingas baudas, galinčias sužlugdyti bet kurią žiniasklaidos priemonę¹⁹. Naujoji vadovybė buvo sudaryta vien tik iš lojalių *Fidesz* partijai žmonių, įskaitant ir jos prezidentą, buvusį *Fidesz* partijos parlamento narį, išrinktą devyneriems metams. Tiesa, ankstesnis žiniasklaidos įstatymas suteikė didelius įgaliojimus partijos

¹⁸ *Fidesz* tradiciškai bandė įtraukti į savo gretas dešiniojo sparno radikalųjį elektoratą su šūkiu „Viena stovykla, viena vėliava“. Pasirodė, kad šiai politikai nelemta išlikti, kadangi *Jobbik* „nuėjo“ taip toli į dešinę, kad *Fidesz* paprasčiausiai nebegalėjo „sekti“ iš paskos.

¹⁹ Iki šiol taip neatsitiko, nors žurnalistai dažnai skundžiasi dėl numanomos užslėptos „savicenzūros“. „For a European comparative assessment: Hungarian Media Laws in Europe: An Assessment of the Consistency of Hungary’s Media Laws with European Practices and Norms“, Centrinis Europos Universitetas, Žiniasklaidos ir ryšių studijų centras, https://cmcs.ceu.hu/sites/default/files/field_attachment/news/node-27293/Hungarian_Media_Laws_in_Europe_0.pdf, 2012-09-13.

delegatams ir buvo įprasta biurokratinio bendradarbiavimo sritis. O naujasis įstatymas buvo toks platus ir vienpusiškas, kad sukėlė pirmąjį viešą konfliktą tarp Vengrijos vyriausybės ir Europos institucijų. Turint omenyje finansiškai dominuojančias dešiniąsias žiniasklaidos grupes ir susiejus jas su akivaizdžiu administracijos spaudimu, kai kurioms kairiųjų žiniasklaidos priemonėms („Klub“ radijo stoties atvejis), būtų sunku apibūdinti naująją sistemą kaip politiniu požiūriu „nešališką“²⁰.

- Konstitucinio Teismo jurisdikcija buvo apribota, o parlamentinei opozicijai neleista dalyvauti kandidatų siūlymo procese. Teisėjų skaičius buvo padidintas, o naujus postus užėmė parlamentinės daugumos atstovai. Konstitucinis Teismas istoriškai turėjo didelius įgaliojimus ir dėl to dažnai kildavo konfliktų su valdančiosiomis vyriausybėmis. Pasak kritikų, jis labai viršydavo savo įprastinius įgaliojimus, ypač ekonominiais klausimais, panaikindamas daugelį technokratiškas reformų paskutiniųjų 20 metų laikotarpiu. Tačiau būdas, kaip vyriausybė įgyvendino šiuos pokyčius, buvo ypač kategoriškas. Konstitucinis Teismas gana atsargiai sugrąžino įstatymą dėl įvedimo atbuline data 98 % papildomo mokesčio parlamentui, kurį buvo nutraukusi socialistų vyriausybė. *Fidesz* partija reagavo darydama pataisas Konstitucijoje, pašalindama šiuos klausimus iš Teismo jurisdikcijos ir tą pačią dieną vėl priimdama šį įstatymą. Nuo to laiko, dauguma priemonių, kurioms Teismas galėtų priešintis, yra laikinuose Konstitucijos nuostatuose. Dėl to ir Konstitucija ir ypač laikini jos nuostatai yra pastovių pokyčių subjektai, pagrįstai kvestionuojantys teisinio režimo stabilumą. Simboliška, kad vien tik nuo 2010 m. liepos iki rugsėjo mėn., Konstitucija buvo keista devynis kartus.
- Nauja profesinių sąjungų, streikų ir referendumų organizavimo tvarka. Pasirodė, kad Gyursány'o vadovaujamos vyriausybės laikotarpiu (2006–2009 m.) visi šie veikėjai ir institucijos veikė labai gerai. Vadinamasis „socialinis referendumas“, įvykęs 2008 m. kovo mėn., kurį inicijavo *Fidesz* partija, buvo pati akivaizdžiausia liberaliųjų reformų nesėkmė. Tai buvo pirmoji svarbi vieša Viktoro Orbáno pergalė nuo 1998 m., esminis įrodymas, kad jis sugeba patraukti elektoratą, nepriklausantį jo konservatoriškajai stovyklai. Panašiai, ir ne be *Fidesz* paragavimo, profesinės sąjungos organizavo streikus ir demonstracijas visoje šalyje, ir tokiu būdu veiksmingai formavo to laikotarpio darbotvarkę. Buvo

²⁰ Kaip vienas iš pagrindinių atstovų, Csaba Belényesy, MTI (Hungarian Public News Agency) vadovas apibūdino viešo transliavimo misiją: „... turi būti lojali vyriausybei, teisinga opozicijai.“ 168ora, www.168ora.hu/itthon/belenesy-csaba-a-koz-uj-szolgalatarol-66304.html, 2010 m. gruodžio 8 d.

akivaizdu, kad jeigu *Fidesz* paliks šią laisvę nepakeistą, jos gali atsisukti prieš ją pačią. Taigi, buvo ir labai padidinti reikalavimai (200000 rėmėjų vietoje 100000 įstatymui inicijuoti), ir perrinkta Nacionalinė rinkimų komisija, kurios kontrolę perėmė parlamentinės daugumos delegatai. Tačiau šie naujieji apribojimai atsirado ne tik dėl politinių aplinkybių. Vyriausybės ekonominė programa, darbo rinkos liberalizavimas, griežtos taupymo priemonės socialinės apsaugos sistemoje, anksčiau paskirtų pensijų peržiūrėjimas buvo politine prasme lengviau įgyvendinami, nustaćius apribojimus kai kurioms iš šių palyginti plačių teisių.

- Rinkimai yra pati svarbiausia bet kurios demokratijos institucija. Nieko stebėtino, kad *Fidesz* irgi pradėjo keisti rinkimų įstatymus. Naujoji sistema sujungė buvusias ir esamas visuomenei patrauklias pastangas, siekiant sumažinti parlamento narių skaičių, išspręsti interesų konfliktą tarp merų ir parlamento narių ir, suprantama, sustiprinti *Fidesz* pozicijas kituose rinkimuose. Du pagrindiniai naujosios sistemos pasiekimai yra tai, kad ji sustiprino vienmandačių rinkimų apygardų vaidmenį, atitinkamai padidindama jų skaičiaus ir sumažindama kompensavimo veiksnio ir perskirstydama rinkimų apygardas²¹. Pastarasis veiksnys leidžia proporcingiau pasiskirstyti balsams negu buvo, pradedant 1989 m., tačiau jis yra ir aiškus rinkimų machinacijos atvejis, suteikiantis vienpusį pranašumą *Fidesz* partijai. Būtina pridurti, kad rinkimų sistemos kūrimas dar nesibaigė; neseniai buvo pradėta naudoti nauja, administracinė, registracijos sistema, pagal kurią norintys balsuoti piliečiai privalo prieš rinkimus asmeniškai užsiregistruoti vietinėse savivaldybėse. Ministras pirmininkas ėmėsi iniciatyvos nutraukti partijų subsidijavimą iš centrinio biudžeto²², o daugelis detalių taip ir nebuvo smulkiau paaiškintos likus 1,5 metų iki rinkimų. Vyriausybė negalėjo duoti tinkamo šių pakeitimų paaiškinimo, tvirtinimo proceso metu vyriausybės argumentai keitėsi keletą kartų. Taigi, daugelio nuomone, vienintelis loginis šių veiksmų paaiškinimas yra siekis sumažinti dalyvaujančiųjų rinkimuose skaičių iki tokio laipsnio, kad didžiuliai mobilizaciniai *Fidesz* partijos mechanizmai užtikrintų pakankamai balsų perrinkimui. Visi šie pakeitimai suteikia kritikams pakankamai argumentų vertinti būsimus rinkimus

²¹ Apie naujosios sistemos apibūdinimą ir jos kritinį vertinimą žr.: Tordai Cs., „Beyond Democracy”, Haza és Haladás Alapítvány, http://www.hazaeshaladas.hu/en/blog/beyond_democracy.html?page=1, 2012-09-16.

²² Partijų lėšos ir jų tvarkymas dažnai minimos kaip pagrindinė aukščiausio lygio politinės korupcijos priežastis šalyje. Vis dėlto, nuo 70 % iki 90 % oficialių partijų lėšų yra gaunamos iš biudžeto. „Corruption Risks in Hungary”, Transparency International, http://www.transparency.hu/uploads/docs/Corruption_Risks_in_Hungary_NIS_2011.pdf

kaip potencialiai neteisėtus; po rinkimų opozicija tikriausiai bus tos pačios nuomonės, o jeigu rinkimuose dalyvaus nedaug rinkėjų, tuomet iš Vakarų vėl pasigirs griežta kritika. Atrodo, kad *Fidesz* patvirtino neapsisprendusių rinkėjų nuogąstavimus ir abejones, siekdama užsitikrinti jų paramą 2014 m. rinkimuose.

Įsigaliojo daug kitų naujų administracinių ir teisinių nutarimų, susijusių daugiausia su centralizacija ir etatizmu, įskaitant mokyklas, universitetus, kultūrą, vietinę savivaldą, teismų sistemą ir kt. Ne tik šių pokyčių pobūdis, bet ir jų gausa sukėlė šalies visuomenės ir pasaulio pasipiktinimą. „Revoliucija“, kurią pradėjo Viktoras Orbánas, turi aiškių autoritarinių bruožų ir, suprantama, mėgina patikrinti, kiek gali siekti demokratinio valdymo ribos. Nepaisant to, šalies įstatymų leidimo atžvilgiu, visos šios priemonės buvo teisėtos. Tyrimai ir teisinės procedūros, kurias kai kuriais pasirinktais atvejais inicijavo Europos Komisija, gali tęstis metų metus, o politiniu lygiu buvo padarytos tiktai kai kurios nežymios nuolaidos. Orbáno galios politikos atveju, gremėzdiškos Europos teisinės procedūros toli gražu negalėtų kelti jam grėsmės.

Tuo pačiu metu, kai kuriais atvejais *Fidesz* turėjo užimti oportunistinę poziciją, ypač lyginant ją su kitomis Vidurio Europos partijomis. Liustracija yra tipiškas pavyzdys, kai opozicija, įskaitant ir socialistų partiją, pasiūlė didelį įstatymų paketą šiam procesui užbaigti, tačiau vyriausybė atsisakė imtis bet kokių veiksmų. Skirtingai nuo Kačinskio vadovaujamo ministrų kabineto, kuriam šis klausimas buvo nepaprastai svarbus, *Fidesz* priėmė į savo gretas daugelį ankstesniojo režimo atstovų, įskaitant daug buvusių slaptųjų tarnybų agentų, kurie vėliau buvo nustatyti bendradarbiavę. Šiuo atžvilgiu, išskyrus buvusiąją liberalų partiją, visuose politiniuose dariniuose buvo gana daug buvusių komunistinio režimo atstovų. Opozicijoje vykstant kartų kaitai, tarp jų ir socialistų partijoje, ši problema jai pasidarė jau nebe tokia aktuali, o *Fidesz* dėl liustracijos neabejotinai vis dar turi daug ką prarasti. Taigi, *Fidesz* antikomunistinė retorika gali būti kvalifikuojama kaip ideologinės užuominos į jos antikairuolišką ar antiliberalią poziciją, o ne interpretuojama savo istoriniame kontekste.

Dar svarbiau, kad šalies politinė reakcija taip pat buvo nepaprastai silpna. Deja, vadinamoji „demokratinė opozicija“ (be dešiniojo sparno radikalų) buvo pasidalinusi tarp socialistų partijos iš vienos pusės ir kai kurių naujai susikūrusių pilietinių visuomeninių judėjimų ir LMP partijos iš kitos. Jų pagrindinis nesutarimas buvo požiūris į buvusiąją socialistinę vyriausybę ir buvusį režimą. Šiek tiek perdedant būtina pasakyti, kad tik

socialistų partija palankiai žiūri į demokratinę sistemą, gyvavusią iki 2010 m. Tokiu būdu, daugybė organizuotų gatvių protestų buvo silpni ir negausūs. Paspriešinimas buvo fragmentiškas ir pavienis, nors ir daug stipresnis nei anksčiau. Neatsižvelgiant į vis mažėjantį populiarumą, *Fidesz* išlieka jėga, sugebančia rengti didelio masto gatvių protestus, kaip atsitiko 2012 m. sausio mėn., ginant vyriausybę²³. Per pastaruosius dvejus metus Vengrijos visuomenė tapo labai apatiška ir abejinga politikai. Didelis skaičius neapsisprendusių rinkėjų labai aiškiai atspindi politinės sistemos krizę. Būtų teisinga teigti, kad iki šiol nei Vakarų organizacijos, nei opozicija nesugebėjo tinkamai reaguoti į Orbáno vykdomą politiką. Tačiau Orbáno likimas priklauso ne tiek nuo jo politinės revoliucijos, kiek nuo jo sugebėjimo pasiekti rezultatų ekonomikos srityje.

Jeigu *Fidesz* turėtų aiškia poziciją vidaus politikos klausimais, partijos požiūris į ekonomiką bei užsienio politiką būtų daug labiau neapibrėžtas ir voluntaristinis. Ekonomikos srityje Orbános buvo pažėręs nepaprastai daug populistinių pažadų ir turėjo įrodyti, kad skirtingai nuo savo pirmtako Ferenc Gyurcsány, jis juos vykdo ar bent jau nesielgia priešingai. Todėl jis išbraukė žodžius „griežtos taupymo priemonės“ ir „reforma“ iš konservatorių ekonomikos žodyno ir bet jau savo valdymo laikotarpio pradžioje stengėsi veikti kitaip.

Pagrindinis Orbáno ekonominės pozicijos modelis perpaskirstymo klausimais buvo neokonservatoriškas: vienodo pajamų mokesčio dydžio įvedimas (pagal visuomenės apklausas – viena iš nepopuliariausių priemonių), darbo rinkos liberalizavimas ir socialinių išmokų gavimo sugriežtinimas. Kai kuriose srityse, tokiose kaip, pavyzdžiui, aukštasis mokslas, neokonservatoriškasis siekis buvo ypač stiprus: vyriausybė norėtų, kad visa sistema būtų grindžiama savifinansavimu ir veiktų be valstybės subsidijų. Tačiau tiek politiniai, tiek finansiniai sunkumai neleido įgyvendinti šio neokonservatoriško užmojo. Po daugelio metų plačiai skleisto populizmo rinkėjai troško valstybinio paternalizmo. Todėl didesnės gyventojų grupės, pavyzdžiui, pensininkai, buvo apsaugoti nuo bet kokių neigiamų implikacijų. Tuo pačiu metu, po tiek daug metų trukusio liūdnai pagarsėjusio socialistinių vyriausybių aplaidumo, griežti signalai iš Briuselio privertė Budapeštą sumažinti biudžeto deficitą žemiau 3% ribos. Apskritai, ministrų kabinetas nepaprastai sumažino mokesčius aukštesniajai vidurinei klasei ir padidino

²³ Su šūkiu „Mes nebūsime kolonija!“ dalyvavo mažiausiai 100000 žmonių, panašiai kaip ir didžiausiuose opozicijos mitinguose, vykusiuose su šūkiu „Milijonai už žodžio laisvę“, BBC, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16669498>, 2012 m. sausio 21 d.

juos nepasiturintiems, išsaugojo buvusias kai kurių svarbių rinkėjų grupių privilegijas ir mėgino toliau mažinti biudžeto deficitą. Pagal klasikinę ekonomikos teoriją, visi šie mėginimai nesuderinami su dinamiškai augančia ekonomika.

Nepaisant kai kurių šių neokonservatoriškų bruožų, *Fidesz* partija pasižymi daugeliu etatistinių ir antikapitalistinių pažiūrų. Jos ambicijos visiškai perimti ekonomikos kontrolę yra labai stiprios. Iš visų Vyšegrado šalių Vengrija turi daugiausia užsienio investicijų savo ekonomikoje. Komunalinių paslaugų kompanijos, energetikos sektorius, mažmeninė prekyba, bankininkystės sektorius buvo privatizuoti ir, daugeliu atvejų, parduoti užsienio kompanijoms. *Fidesz* pabandė pakeisti šią padėtį ir, būdama nacionalistinė partija, buvo labai priešiška nusiteikusi tarptautinių kompanijų atžvilgiu. Ji norėjo sukurti nacionalinę buržuaziją ir kartu nacionalizuoti daugumą šių sektorių arba bent jau sustiprinti juose valstybės dalyvavimą. Toks ekonominis nacionalizmas ir etatizmas buvo neatsiejami nuo stipraus tikėjimo dirizizmu, kad būtent valstybė gali geriausiai plėtoti šalies ūkį ir prisidėti prie ekonomikos augimo.

Konservatoriškasis etatizmas yra išskirtinis reiškinys Vyšegrado šalių dešiniųjų judėjimų tarpe. Nors krizė ir privertė vyriausybes veikti prieš savo ideologinį nusistatymą, o Vengrijos situaciją turėtų būti išskirta dėl didelio užsienio investicijų kiekio, *Fidesz* pozicija šalies nuosavybės klausimais konceptualiai skiriasi nuo kitų Vidurio Europos šalių pozicijų. Vengrijos politika yra ypatinga tiek savo mastu, tiek vykdymo būdu; ji siekia renacionalizuoti ištisus segmentus vienose šakose arba sukurti dideles valstybines insitucijas kitose. Vyriausybė ne tik nustato labai didelius mokesčius ir griežtus nuostatus šioms šakoms, bet ir superka turtą tokiose pramonės šakose, kaip energetika, bankininkystė, mašinų gamyba ir telekomunikacijos. Pagrindinė nuostata yra ta, kad šios pramonės šakos yra monopoliai ir duoda papildomą pelną, o jų priklausymas užsienio šalims kenkia šalies ekonomikai. Šie sektoriai skiriasi nuo kitų šakų, pavyzdžiui, automobilių ar maisto pramonės, kur bent jau žodžiais, ministrų kabinetas vis dar stengiasi pritraukti investuotojus. Tačiau šios pastangos yra gana šališkos, o tokia politika nesiderina nei su ankstesniųjų vyriausybių pozicija, nei su regioninėmis pastangomis susikurti gerą reputaciją užsienio investuotojų akyse.

Netikusių mėginimų perskirstyti pasekmės, dirigistinės ambicijos ir paveldėta ekonominė krizė sudaro vadinamąją „neortodoksinę ekonominę politiką“, kurią vykdė ekonomikos ministras György Matolcsy. Vyriausybė

įvykdė didžiąją dalį savo socialinių pažadų. Siekdama išlaikyti nustatytą biudžeto deficitą, ji numatė tam tikrus sektorių mokesčius bankams, mažmeniniam sektoriui, telekomunikacijoms ir energetikai. Dar daugiau, ji faktiškai nacionalizavo privačius pensijų fondus, kurie nuo jų įkūrimo 1998 m. paskirstydavo apie 10 % BVP. Visa buvo padaryta, tikintis, jog ateityje visos šios priemonės ir socialinis stimulus paskatins didžiulį, maždaug 3–5 %, ekonomikos augimą. Tikėjimas, kad ekonomika augs, buvo toks stiprus, kad Viktoras Orbánas atsisakė toliau bendradarbiauti su Tarptautiniu valiutos fondu. Vargu, ar minėtos priemonės būtų suderinamos su Fondo reikalavimais, o vyriausybė buvo įsitikinusi, kad ji sugebės grąžinti paskolas, paimtas pagal 2008 m. rezervinį susitarimą.

Suprantama, tokia politika skatina galimą konfliktą su užsienio kompanijomis dėl daugelio naujųjų priemonių yra aiškinamasi, o kai kurios yra teismo nagrinėjimo stadijoje Briuselyje. Orbáno ekonominė politika pasižymėjo tuo, jog buvo nuolat pasisakoma prieš Europos Sąjungą, daug kartų buvo pažeistos Europos Sąjungos taisyklės, o Europa skeptiškai vertino jo politinę revoliuciją. Be to, kaip pripažino pats Viktoras Orbánas, tai buvo rizikingas sumanymas. Nepaisant tokios neortodoksinės politikos voluntaristinio pobūdžio, laikas ją pradėti buvo blogai pasirinktas. Antroji ekonominės krizės banga 2011 m. rudenį vėl ištuštino Vengrijos finansines rinkas, taigi Viktoras Orbánas turėjo iškęsti pažeminimą ir vėl prašyti paramos iš TVF. Tai, kad, pablogėjus Europos situacijai, Vengrijos vyriausybė gali būti apkaltinta įsipareigojimų nevykdymu, verčia Viktorą Orbáną būti potencialiai priklausomam nuo ES TVF finansinės paramos. Tai yra vienas iš pagrindinių suvaržymų, su kuriais pastaruoju metu susiduria vyriausybė, ir nieko stebėtino, kad ji desperatiškai stengiasi užmegzti kontaktus su Rytų šalimis „skolos diplomatijos“ forma.

Nenuostabu, kad lauktas ekonomikos pakilimas nevyko, o 2012 m. Vengrija vėl nusirito į recesiją. Investicijų lygis kaip niekada žemas, o palūkanų normos, kurias biudžetas turi mokėti, kad galėtų refinansuoti savo skolas, beveik siekia 2009 m. lygį. Orbáno retorika apie „karą su skola“ irgi nedavė rezultatų. Nepaisant pensijų fondų nacionalizavimo, skolos lygis nedaug tesumažėjo. Likus dvejams metams iki rinkimų, neabejotina, kad ekonominė situacija nepagerės, o visuomenės apklausos taip pat atspindi šią tendenciją. Ir kompanijų, ir gyventojų ekonominės situacijos vertinimai nesiskiria nuo tų vertinimų, kuriuos atliko Balkanų šalys – ES narės²⁴, o Vengrijos ekonomika,

²⁴ Heti Világgazdaság, http://hvg.hu/gazdasag/20120727_elgedettek_magyarorszag_eurobarometer, 2012 10 27.

pagal pagrindinius rodiklius, dar labiau tolsta nuo Vyšegrado zonos. Visiškai aišku, kad *Fidesz* vyriausybės valdymo metu „neortodoksinės“ ekonomikos politika nedavė rezultatų ir prarado savo pradinį tikslą. Tačiau, turint galvoje tą faktą, kad 2013 m. gegužės mėn. bus pakeistas Nacionalinio banko prezidentas, piniginis finansavimas ir platus valiutos rezervų panaudojimas, be abejo, nėra išleistas iš akių ir atrodo, kad vyriausybė turi kai kurių, nors ir labai pavojingų ir trumpalaikių alternatyvų. Šiandien atrodo, kad ilgalaikis TVF ar ES nurodymų laikymasis yra suvokiamas kaip viena blogiausių politinių ir ekonominių alternatyvų.

3. Neklusni narė Vengrija ir ES

Tradiciškai konservatoriškai Vengrijos užsienio politikai būdinga vengrų mažumų užsienyje temos dominavimas, tvirta nuomonė apie Vyšegrado šalių ir regioninį bendradarbiavimą, pagarba nacionaliniam suverenitetui ir, atitinkamai, dėmesys Tautų Europos koecpcijai. *Fidesz* partija neturėjo stiprių proatlantinių sentimentų, tačiau išliko skeptiška ir Rusijos atžvilgiu. Tai buvo taip pat būdinga ir kitų Rytų Europos šalių konservatorių partijoms. *Fidesz* buvo sudariusi pirmąją koaliciją tada, kai Vengrija įstojo į NATO; ši partija istoriškai beveik besąlygiškai rėmė Vakarų integracijos procesą. Didžiąją dalį užsienio politikos skirtumų dvipartinėje Vengrijos politikoje sudarė klausimai, susiję su vengrų mažumomis ir, dėl šios priežasties, su santykiais su kaimynais. Socialistinės vyriausybės siekė išlaikyti pusiausvyrą tarp šių dviejų aspektų, o *Fidesz* buvo daug ryžtingesnė ir nesibaimino sukelti įtampą vardan suprantamų interesų 2,5 milijono vengrų, esančių kitoje valstybės sienos pusėje. Nepaisant to, šie konfliktai taip ir nepasiekė strateginio lygmens, o ES politika beveik niekada nelietė šių temų. Atrodė, kad Vengrijos politika grindžiama sutarimu, nors šio konsensuso turinys ir svarba tapo palyginti nebeaktualūs pirmojo šio amžiaus dešimtmečio viduryje²⁵.

Užsienio politika niekada ypatingai nedomino Orbáno ir *Fidesz* vadovybės. Jis niekada nepasižymėjo tarptautinėje arenoje, o didesnę dalį pareigų delegavo užsienio reikalų ministrui Janosui Martonyi'ui. Be to, Orbánas visuomet pabrėžė norą išsaugoti savo veikimo laisvę, būti suverenios šalies atstovu savo tautos labui. Šiuo atžvilgiu, jis visuomet teikė pirmenybę dvišališkumui, o ne daugiašališkumui, žiūrėjo į tarptautinį bendradarbiavimą tik per išlaidų ir gautos naudos santykio prizmę ir pasižymėjo tvirtomis

²⁵ Daugiau šiuo klausimu: Zellner W., Dunay P., *Ungarns Außenpolitik 1990–1997*, Nomos, 2009. p. 490.

oportunistinėmis nuostatomis. Jo politinėje darbotvarkėje užsienio politika buvo labai vidaus politikos tąsa, o diplomatija buvo panaudota jo vidaus politikai ir pastangoms padidinti balsų skaičių. Taigi, šioje srityje pirmoji Orbáno vadovaujama vyriausybė nepasižymėjo ir savo kadencijos pabaigoje palaipsniui pateko į sąlygišką izoliaciją. Tačiau tuo metu Orbános nenaudojo griežtos antieuropietiškos ir antvakarietiškos retorikos.

Turint galvoje *Fidesz* abejingumą užsienio politikai, ji ne iš karto tapo priešiška Vakarų atžvilgiu, bet palaipsniui kryo į jai labiau priešišką poziciją. Ne tik sąmoninga strategija, bet ir keletas vidaus politikos veiksmų paskatino Orbáną pasipriešinti daugeliui Europos institucijų ir tapti nepalankiamu nacionalinių interesų gynėju ES ir TVF. Vis blogėjantis Vengrijos visuomenės požiūris į ES, dešiniojo sparno radikalų *Jobbik* atsiradimas konservatorių sparne ir, svarbiausia, revoliucinės nuostatos pertvarkyti šalį, tinkamai pasinaudojant savo dviejų trečdalių dauguma, – visa tai sudarė sąlygas atsidurti tokioje padėtyje ar bent jau sukėlė tam tikrą neišvengiamą konfrontaciją. Buvo akivaizdu, kad nei vyriausybės įstatymų leidimo cunamis, nei „neortodoksinė ekonominė politika“ nebus palankiai sutikti Briuselyje ir Vašingtone. Nepaisant to, šios vidaus pastangos buvo prioritetingos, taigi užsienio politiką reikėjo derinti prie būsimųjų aktualijų.

Šiuo atžvilgiu, Vengrijos pirmininkavimas ES Tarybai 2011 m. pirmojoje pusėje buvo įdomus epizodas. Pirmininkavimo darbotvarkė ir prioritetai labai gerai atspindėjo Vengrijos ir plačiau – Vidurio Europos – interesų temas. Nepaisant paskutinę akimirką atlikto ministerijų ir vyriausybės reorganizavimo, personalas buvo gana gerai pasiruošęs. Tačiau Orbános neskyrė daug dėmesio pirmininkavimui, o vyriausybės nariai buvo užsiėmę vidaus uždaviniais ir įstatymų leidyba. Dar daugiau, jautrūs klausimai, tokie, kaip naujojo žiniasklaidos įstatymo tvirtinimas, naujos konstitucijos rengimas, dėl pirmininkavimo nebuvo atidėti. Taigi, Vengrijos semestrą Europos Parlamente ir Komisijoje užgožė ginčai apie Vengrijos vidaus įvykius, kuriuose Orbános užėmė labai karingą poziciją. Simboliška tai, kad Rytų partnerystės viršūnių susitikimą Budapešte reikėjo atšaukti dėl „techninių kliūčių“²⁶.

Nors įtempti santykiai su Europos institucijomis (ir iš dalies su JAV) būtų buvę tam tikru mastu iš anksto nulemti vidaus politikos veiksmų, buvo du svarbūs darbai, kuriuos reikėjo atlikti: *Fidesz* turėjo rasti, kaip paaiškinti (ir

²⁶ Trumpas Vengrijos pirmininkavimo įvertinimas: Vida K., „Evaluation of the First Hungarian EU Council Presidency“, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/70d3db00487b77b2be8ebe9437ec6e7e/ARI134-2011_Vida_Hungarian_EU_Council.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=70d3db00487b77b2be8ebe9437ec6e7e, 2012.10.19. ir Romsics G., „An Interim Review of the 2011 Hungarian Presidency“, SIEPS, http://www.sieps.se/sites/default/files/2011_1op.pdf, 2012-10-19.

pirmiausia savo elektoratui) palyginti staigų užsienio politikos pasikeitimą ir kaip sušvelninti veiksmus, kurių ėmėsi Vakarai, reaguodami į partijos politiką. Kartais buvo sunku suderinti šiuos du dalykus, kadangi net Europos forumuose Viktoras Orbánas labai priešišku stiliumi nuolatos demonstravo, kad jis saugo Vengrijos suverenitetą. Tipiškas to pavyzdys buvo ginčai Europos Parlamante 2011 m. sausio 11 d. ir 2012 m. sausio 18 d., kur Viktoras Orbánas pasirinko gana kovingą strategiją. Nieko stebėtino, kad *Fidesz* paprastai mėgindavo aiškinti šiuos konfliktus pragmatiškai, kaip interesų, o ne vertybių konfliktus. Pagal tokius argumentus, ši kritika radosi iš kitokių ideologinių, liberalių ir socialistinių segmentų ir iš tarptautinių kompanijų, kurių interesams pakenkė naujosios taisyklės ir mokesčiai. Tai buvo siejama su teisėtu įstatymų leidimu, be abejo, daugeliu atvejų buvusių tiesa.

Ši strategija buvo gana veiksminga, kadangi Vengrijos visuomenė nepasižymėjo per dideliu politiniu jautrumu ir nedėjo daug vilčių į Europos Sąjungą. Gyventojai suvokė Europos Sąjungą ne tiek kaip vertybių sąjungą, demokratijos ir pilietinių teisių garantiją, bet greičiau kaip gerovės šaltinį, ar net dar labiau supaprastinant, kaip subsidijų šaltinį. Ankstesnės vyriausybės ir visas politinis sluoksniškas taip pat mėgino išlaikyti savo proeuropietiškas nuostatas pirmiausia ekonominiais argumentais. Taigi, oficialus paaiškinimas, kur šie konfliktai buvo pateikiami kaip interesų gynimas ir kur buvo ingoruojama ir atmetama bet kokia demokratijos stokojančių sričių kritika, buvo logiškas *Fidesz* vyriausybės kabineto pasirinkimas.

Tačiau konfliktas su Europos Sąjunga sustiprėjo 2011 m. pradžioje, vykstant ginčui dėl žiniasklaidos įstatymo. Europos Parlamente ši kritika buvo ideologiškai fragmentiška, o konservatorių frakcija vis dar rėmė Orbáno vyriausybę. 2011 m. viduryje – 2012 m. pradžioje Europos liaudies partija pasitraukė, o „Vengrijos byla“ pasiekė Europos Komisijos ir Tarybos lygmenį. „Bylą“ sudarė vienas gana didelis vidaus politinės sistemos problemų paketas ir kitas paketas kreipimusi ekonominiais ir verslo klausimais. Nors ir esant dideliame spaudimui iš Europos žiniasklaidos, EP ir net iš kai kurių vyriausybių, siekiant suvaržyti Orbáno kabineto veiklą, Europos Komisija neturėjo per daug priemonių, kad galėtų kištis. Vidaus politinių struktūrų atžvilgiu, ji neturėjo pakankamai teisinių įgaliojimų. Šiuo atveju kišimasis apsiribojo kai kuriais nereikšmingais formalumais ir griežta visuomenės kritika atsakingųjų

įgaliotinių adresu²⁷. Daug asmeninių kreipimūsi buvo pateikta Europos Sąjungos Teisingumo Teismui ir Europos Žmogaus Teisių Teismui²⁸.

Komisija darė didesnę spaudimą vyriausybei ekonomikos ir finansų srityse. Apskritai paėmus, nuo 2010 m. gegužės mėn. Europos Komisija pradėjo prieš Vengriją iš viso 98 teisės pažeidimo procesus, iš kurių daugelis pasiekė antrąjį etapą, o du iš jų jau atsidūrė Europos Sąjungos Teisme²⁹. Nors teisės pažeidimo procesai yra gana įprastas reiškinys tarp valstybių narių ir ES, jų augantis skaičius ir tas faktas, kad daugelis jų yra įgyvendinami paspartintu būdu, atspindi Europos Komisijos norą nustatyti tam tikras ribas Orbáno ministrų kabinetui. Be to, kai kurios iš šių procedūrų yra susijusios su didele makroekonominė rizika, kaip, pavyzdžiui, specialus mokestis telekomunikacijų sektoriuje. Šios procedūros ir galima jų baigtis gali ateityje kelti didžiulę grėsmę ES ir Vengrijos santykiams.

Nepaisant to, pagrindinis suvaržymas Vengrijos vyriausybei buvo teisminė procedūra dėl viršyto deficito ir atnaujintas ministrų kabineto prašymas TVF dėl atsarginio susitarimo. Orbáno ministrų kabinetas dėjo dideles pastangas, siekdamas sumažinti deficitą žemiau nustatytos privalomos ribos ir sustabdyti Europos Komisijos procedūrą. „Kova su skola“, „Kova už augimą“ buvo pagrindiniai šūkių per pirmuosius dvejus ministrų kabineto darbo metus. Europos Komisija pripažino daugelį šių pasiekimų, nors to priežastis buvo daugiausia bendrosios biudžeto pajamos. Tačiau vyriausybei vis tiek nepavyko pasiekti savo tikslų ir nuosekliai spręsti šių problemų, o neortodoksinė ekonominė politika ir Europos skolų krizė tik dar labiau pablogino makroekonominę situaciją. Europos Komisija prarado didelę dalį pasitikėjimo Vengrijos konvergencijos planais ir, pradėjusi laikytis griežtesnio požiūrio į biudžeto politiką, pirmą kartą viršyto deficito teisminių procedūrų istorijoje pagrasino imtis sankcijų Vengrijos atžvilgiu.

Skirtingai nuo kritikos dėl demokratijos deficito ir vis blogėjančio Vengrijos įvaizdžio, finansinio likvidumo klausimas buvo didelis iššūkis *Fidesz* vadovybei. Iš dalies ji tapo savo ryšių auka, kadangi šios organizacijos, ypač TVF, turėjo būti atsakingos už blogą situaciją šalyje. Nieko stebėtino, kad ministrų

²⁷ Nellie Kroes, atsakinga už Skaitmeninę darbotvarkę (žiniasklaidą) ir Viviane Reding, Teisingumo ir vidaus reikalų komisarė, turėjo ypač įtemptus pokalbius su Ministro Pirmininko pavaduotoju Tibor Navracsics šiais klausimais. Europos balsas, <http://www.europeanvoice.com/article/2012/february/kroes-has-grave-concerns-about-hungarian-media-laws/73557.aspx>, 2012-09-20.

²⁸ Kaip būdingus pavyzdžius galima paminėti priverstinį teisėjų, sulaukusių 62 metų amžiaus, atsistatydinimą, arba privačių pensijų fondų sąskaitų nacionalizavimą. Kai kurios abejonės dėl šių žingsnių veiksmingumo yra visiškai pagrįstos, kadangi vyriausybė jau viešai paskelbė, jog ji nėra linkusi įgyvendinti šių nutarimų, pasitelkdama „raudonosios žvaigždės“ atvejį (šis simbolis buvo uždraustas Vengrijoje, o piniginę baudą, skirtą asmeniui pagal šį kaltinimą, Teismas panaikino).

²⁹ Iki 2012 rugpjūčio mėn.

kabinetas pradėjo „Rytinių vėjų“ kampaniją, kuri buvo skirta gauti investicijų ir paskolų ne iš Vakarų šalių. Ši atsivėrimo į Rytus politika buvo populiaru socialistų vyriausybės valdymo metu, nors ji ir neturėjo euroskepticizmo konteksto, o skolų klausimas nebuvo dėmesio centre. Viktoras Orbánas viešai „apkaišė“ šią strategiją pranešimais apie Vakarų žlugimą, kapitalistinės vartotojiškos visuomenės krizę ir būtinybę rasti naujų partnerių pasaulyje. Tam tikrais atvejais tai buvo gana didelis pasikeitimas, kaip, sakysime, Kinijos atveju, kai iki 2009 m. *Fidesz* nepaliaujamai rėmė laisvo Tibeto politiką. Nors iš pažiūros Rusija buvo įtraukta į šią politiką, santykiai su kitais potencialiais kreditoriais iš Persijos įlankos šalių ir Tolimųjų Rytų labai sustiprėjo. Pusiausvyra tarp šių pastangų iki šiol tebėra gana abejotina. Nei investicijų, nei paskolų apimtis iš šių šalių nedaug tepadidėjo. O kai kuriais atvejais tai sukėlė didelę įtampą, kaip, pavyzdžiui, azerbaidžaniečio žudiko atidavimas Baku³⁰. Akivaizdu, kas šios politikos dėmesio centre yra užsienio prekybos rinkų plėtimas ir mėginimas pritraukti daugiau investicijų, tačiau kartu tai mažina priklausomybę nuo Vakarų investicijų ir silpnina atitinkamus ryšius.

Apskritai paėmus, Viktoro Orbáno Europos vizija remiasi jo tvirtu nacionalinio suvereniteto supratimu. Šalies rinkimų metu pareikšta tautos valia ir tiesiogiai išrinktų organų teisėtumas yra aukščiau deleguotųjų institucijų ES ir TVF. Jis yra įsipareigojęs Europos Sąjungos narystei, viešai atmetė radikaliąją antieuropietišką *Jobbik* poziciją, tačiau jis supranta šią areną, kaip galios kovą, ir atsisako bet kokių žingsnių integracijos stiprinimo link. ES ir TVF jam yra svarbesnės vidaus politikos atžvilgiu. Tai yra tie užsienio subjektai, nuo kurių jis nuolatos turi ginti Vengrijos interesus, tokiu būdu konsoliduodamas savo konservatoriškąją stovyklą.

Išvados

Dabartinė Vengrijos situacija ir Viktoro Orbáno vykdoma politika dažnai interpretuojami Vidurio Europos kontekste. Tai teisinga, kadangi žlugus socialistiniams režimams, Vengrijos politinė sistema buvo nagrinėjama, gretinant ją su kitomis Vyšegrado šalimis. O žiūrint per valdymo skirtumų prizmę –

³⁰ Vengrijos vyriausybė perdavė Baku karininką Ramilį Safarovą, kuris 2004 m. Budapešte NATO mokymų metu, apgalvotai dėl etninės neapykantos kirviu užmušė armėną karininką. Jis buvo nuteistas kalėti iki gyvos galvos, o buvusios vyriausybės ilgą laiką atsisakė perduoti jį Azerbaidžanui. Netrukus po perdavimo, 2012 m. rugpjūčio mėn., Azerbaidžano prezidentas suteikė jam malonę. Reaguodama Armėnija nutraukė bet kokius diplomatinius ryšius su Vengrija. Visa tai įvyko, praėjus dviems mėnesiams po Viktoro Orbáno vizito į Baku ir finansinės paramos prašymo, BBC, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-19440661>, 2012 08 31.

skirtumas tarp Orbáno ir jo pirmtakų valdymo laikotarpių yra tik vienas iš keleto dalykų, dėl kurių sutaria dauguma Vengrijos gyventojų. Dėl šios priežasties reikėtų verčiau ieškoti panašumų su kitomis šalimis. Dabartinė Vengrija tam tikru mastu panaši į Silvio Berlusconi Italiją ar Traiano Basescu Rumuniją. Viktoro Orbáno konservatoriškoji revoliucija, jo politinis požiūris į nacionalinį populizmą, plebėjiškasis antilietarizmas ir antiliberizmas, vienodų mokesčių politika ir kritiška pozicija Europos integracijos atžvilgiu, platus atstovavimas žiniasklaidoje ir kovingas stilius labai panašus į minėtųjų Viduržemio jūros šalių vadovų stilių. Jis nėra senamadiškas Vidurio Europos lyderis, galėtų modernizuoti šį vaidmenį ir tapti pagrindiniu veikėju Vengrijos politikoje.

Tuo pačiu metu, būtent dviejų trečdalių dauguma yra tai, dėl ko Vengrijos atvejis tampa labai ypatingas. Sunku įsivaizduoti, kas būtų galėję įvykti, jei 2010 m. rinkimuose *Fidesz* būtų gavusi pora procentų mažiau palaikymo. Taip pat sunku rasti kokią nors kitą vyriausybę po Antrojo pasaulinio karo, kuriai esant valdžioje taip sutaptų noras supurtyti šalies politinę sistemą ir tokios didžiulės teisinės galimybės. Nei Berlusconi, nei Basescu, nei joks kitas Vyšegrado lyderis nėra kada nors turėję panašios galimybės taip greitai ir plačiai vykdyti savo uždavinius. Mastas yra svarbus dalykas, ypač jei nugalėtojas turi tiek daug ambicijų atlikti pertvarką.

Vakarų žiniasklaida dažnai apibūdina Viktoro Orbáno revoliuciją kaip atsaką į finansinę krizę. Tai iš dalies teisinga. Krizė sudavė lemiamą smūgį socialistinei Gyurcsany vyriausybei ir taip negrįžtamai sutriuškino partiją. Po 2006 m. rinkimų griežtos ekonominės priemonės prarado prasmę, o dėl krizės vyriausybė neteko savo privilegijų. Tačiau ryšys tarp Orbáno politikos ir ekonominės krizės yra sudėtingesnis. Kadangi tai nutiko ES pietiniame pakraštyje, ši krizė tik išryškino vykdomos politikos silpnąsias vietas ir blogą valdymą pavertė dar blogesniu. Visoms šioms šalims būtinai reikėjo pasikeisti, o Viktoras Orbánas nuolat remiasi krize kaip teisėta priežastimi imtis ypatingų priemonių ne tik ekonominės politikos srityje, bet kartais netgi galimų politinių reformų atžvilgiu³¹, taip sukeldamas konfliktus su nuosmūki patiriančia Europa ir TVF. Kadangi akivaizdu, kad jo vykdoma ekonominė politika nesugeba susidoroti su iškylančiais sunkumais, ši krizė tapo viena pagrindinių jo politikos temų. Šiuo aspektu Vengrijai tai ne tik iššūkis, bet kartu ir galimybė pateisinti savo politiką šalyje ir už jos ribų.

2012 m. lapkritis

³¹ „Hungary’s Orbán says crisis may overstretch Europe’s democracies”, <http://ca.reuters.com/article/topNews/idCABRE89A0E820121011>, 2012-11-20.